
ФОНЕТИЧНА, ЛЕКСИЧНА ТА ГРАМАТИЧНА СИСТЕМИ МОВИ ТА МЕТОДИ ЇХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отримано: 16 березня 2023 р.

Прорецензовано: 1 травня 2023 р.

Прийнято до друку: 5 травня 2023 р.

e-mail: kovaliuk_o@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4251-3432>

DOI: 10.25264/2519-2558-2023-17(85)-107-111

Ковалиук О. К. Методологічні аспекти історико-лінгвістичних досліджень. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острого: Вид-во НаУОА, 2023. Вип. 17(85). С. 107–111.

УДК: 811.161.2-13-112(045)

Ковалиук Ольга Костянтинівна,
кандидат філологічних наук,
Національний авіаційний університет

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ІСТОРИКО-ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У процесі аналізу з'ясовано теоретико-методологічну концепцію дослідження лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини XIV–XVI ст. Лексеми на позначення емоцій та емоційних станів людини є антропоцентрично маркованими, вимагають урахування основних підходів до визначення та класифікації емоцій у психології та відповідних лексем – у лінгвістиці. Семантична структура лексем певного періоду формується в руслі загальних процесів і законів мовного розвитку, є результатом семантичних трансформацій праформ. Формування і розвиток зазначених лексем розглядаються з урахуванням історичного й культурно-історичного контексту епохи. Реконструкція внутрішньої форми та семантичної структури лексем здійснюється з урахуванням парадигматичних і синтагматичних зв'язків. Описовий і структурний методи допомогли систематизувати картотеку прикладів, зафіксованих у староукраїнських рукописних пам'ятках і стародруках XIV–XVI ст. Під час реконструкції лексичних значень давніх слів враховано мовно-культурний контекст епохи, що цілком закономірно спонукало до залучення порівняльно-історичного методу. Наукове осмислення семантичної історії лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини передбачило їх зіставлення зі словами в споріднених мовах і діалектах. Оскільки діалектні матеріали є найбільш консервативною частиною словникового складу, дослідження таких лінгвістичних фактів дало можливість відстежити лексичні значення, які свого часу вийшли за межі літературної мови. Урахування частиномовного статусу зафіксованих слів і залучення лінгвальних та екстралінгвальних параметрів у процесі систематизації виявлених лексем допомогло сегментувати відібраний мовний матеріал на дев'ять лексико-семантичних груп: “радість”, “хвилювання”, “роздратування”, “смуток”, “сором'язливість”, “зневага”, “здивування”, “каяття”, “вiдраза”.

Ключові слова: метод, методологія, лексичне значення, семантична структура, писемні пам'ятки, українська мова XIV–XVI ст.

Olha Kovaliuk,
Candidate of Philological Sciences,
National Aviation University

METHODOLOGICAL ASPECTS OF HISTORICAL AND LINGUISTIC RESEARCH

The theoretical and methodological concept of the investigation is based on the following provisions: the lexical items for the denomination of human emotions and emotional states are anthropocentrically marked, they require consideration of the basic approaches to the definition and classification of emotions in psychology, and corresponding lexical items in linguistics; the semantic lexical item structure of a certain period is formed in line with the general processes and laws of linguistic development, and is the result of semantic transformations of protoforms; formation and development of language vocabulary occurring under the influence of extralingual factors are considered taking into account the historical, cultural and historical context of the era; reconstruction of the lexical item internal form and semantic structure is carried out taking into account paradigmatic and syntagmatic links. The analysis showed that the corpus of “human emotions and emotional states” lexical-semantic field consists of 207 words of the XIV–XVI centuries. It consists of nine lexical-semantic groups (“joy”, “excitement”, “irritation”, “sadness”, “shyness”, “disdain”, “surprise”, “repentance”, “aversion”), and has a clear structure with developed structural and semantic, paradigmatic relations between lexical items.

Keywords: method, methodology, lexical meaning, semantic structure, written monuments, Ukrainian language of the XIV–XVI centuries.

Постановка проблеми. Реконструкція лінгвофонду давніх писемних джерел, зокрема семантики лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини в староукраїнських пам'ятках XIV–XVI ст., спричинила потребу пошуку відповідних методів і форм аналізу з орієнтацією на новітні прийоми дослідження.

Актуальність теми. Результати наукової діяльності напряму залежать від методів і форм аналізу, використаних у процесі аналізу. Лінгвістичні дослідження вимагають звернення до класичних і сучасних методів препарування матеріалу, відомих сьогодні не лише в царині мовознавства, а й психології, історії, статистики тощо.

Аналіз досліджень і публікацій. Лінгвісти звертали увагу на зміст термінів “метод”, “методика”, “методологія” (В. А. Глущенко, Ю. О. Карпенко), особливості застосування описового, порівняльно-історичного методів (Ю. О. Карпенко, А. С. Зеленько, М. П. Кочерган, І. М. Нечитайло, О. О. Селіванова, Т. О. Черниш), методики компонентного та кількісно-статистичного аналізу (М. П. Кочерган, В. В. Левчицький, О. Д. Огуй, В. І. Перебийніс), важливість дотримання методологічного принципу історизму (О. І. Лляді, О. С. Мельнишук, І. Й. Ощипко, М. М. Пешак, Т. О. Черниш).

Мета статті – проаналізувати теоретико-методологічні засади вивчення давніх мовних одиниць, зокрема староукраїнських лексем, виявлених у писемних пам'ятках XIV–XVI ст.

Виклад основного матеріалу. У контексті омислення взаємозв'язку мовної системи та емоційної сфери людини центральним вважаємо методологічний принцип антропоцентризму. “Творець мови, зокрема слів, – пише Н. А. Цимбал, – людина. Ознака – центр образу, що покликана стати внутрішньою формою слова (протовербальне явище), актуалізується в корі головного мозку носія мови шляхом встановлення асоціативних відношень, далі спостерігаємо вербалізацію мисленевого образу” (Цимбал 2014: 91). Досліджуючи внутрішню форму назв емоцій в українській мові, П. О. Селігей зауважив, що такі лексеми виникають від “назв якихось “емоціогенних” предметів, явищ, життєвих ситуацій, подій, що не залишають людину байдужою, неодмінно викликають у неї ті чи інші переживання” (Селігей 2001: 26). Так, внутрішню форму лексеми *горе* “душевні переживання, печаль, смуток” українські етимологи пов'язують із семантикою “горіти” (ЕСУМ, I: 565), слова *печаль* “печаль, журба” – з давнім значенням “пекти” (ЕСУМ, IV: 363), іменника *боязнь* “боязнь, страх” – з вихідним значенням “бити” (ЕСУМ, II: 242), мовної одиниці *жаль* “жаль, шкода” – із семантикою “колоти, жалити, біль, тортури, смерть” (ЕСУМ, II: 186), номінатива *страхъ* “стан хвилювання, тривоги, неспокою” – із семантикою “ціпеніти, твердіти; загрожувати” (ЕСУМ, V: 435) тощо. Історики мови спостерігають, що “називання речей, явищ, дій за суміжністю з іншими речами, явищами, діями – це постійний мовний процес, який веде до появи нових значень, що зрештою можуть ставати основними в слові, зберігаючи з вихідними лише етимологічний зв'язок” (Історія 1983: 683). Підтвердженням, наприклад, може слугувати вже згаданий вище іменник *печаль*, який сьогодні функціонує зі значеннями «те, що засмучує кого-небудь, завдає комусь горя, журби» й «те саме, що клопіт» (СУМ, VI: 346), тоді як давнє значення “пекти” опинилося за межами семантичної структури вказаного слова.

Ресстрація, інтерпретація і систематизація лексичного матеріалу потребує залучення одного з найдавніших і найпоширеніших лінгвістичних методів – описового. Він передбачає “планомірну інвентаризацію одиниць мови і мовлення, пояснення особливостей їх будови та функціонування на певному етапі розвитку” (Зеленько 2008: 135). У традиційному мовознавстві цей метод подають як послідовність таких етапів: 1) виділення одиниць аналізу; 2) членування виділених одиниць (вторинна сегментація); 3) класифікація та інтерпретація виділених одиниць (Кочерган 2010: 360).

Описовий метод передбачає застосування прийомів внутрішньої (класифікація досліджуваних одиниць за певною матрицею параметрів, аналіз парадигматичних і синтагматичних зв'язків тощо) й зовнішньої (референційне співвіднесення, формування тематичних груп тощо) інтерпретації (Селіванова 2008: 63). Завдяки використанню методу суцільної вибірки в староукраїнських рукописних і друкованих пам'ятках XIV–XVI ст. було виявлено 207 лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини. Слова розподілено між дев'ятьма лексико-семантичними групами: “радість”, “хвилювання”, “роздратування”, “смуток”, “сором’язливість”, “зневага”, “здивування”, “каяття”, “відраза”. Реконструкція семантичної структури лексем здійснюється з урахуванням парадигматичних і синтагматичних зв'язків. Звернення до контекстуального аналізу дозволяє виділяти як окремі слова, так і словосполучення, характеристика яких сприяє більш повній реконструкції семантичного обсягу досліджуваних назв. У процесі аналізу з'ясовано, що номінатив *страхъ* “страх, боязнь”, потрапивши у відповідне контекстуальне оточення, миттєво реагує змінами в межах своєї семантичної структури й набуває нового семантичного відтінку – “благоговіння, побожність”: “со *страхо(м)* стоимо молаииса” (1489, Чет.: 337 зв.); “и держѣмъ *страхъ* оу сер(д)ци своє(м)” (1489, Чет.: 364 зв.); “Прійѣмѣ наказаніє со *страхом*, яко сынове послушньи” (1591, Просф.: 144). Окрему увагу привертає усталене словосполучення *страхъ Божий*, у якому іменник *страхъ* репрезентує домінуючі семи ‘покірність’, ‘смирненя’, ‘пошанування’: “и ходате въ *страсе бжїи*” (80 рр. XV, Апост.: 19); “въ *страсе бжїи живоупта*” (1489, Чет.: 303); “беричи за початокє всакой мдрости *стра(х) бжїи*” (1587, КЦН: 6); “украсившеся *страхом божїим* суще послушници” (1591, Просф.: 142).

Під час діахронічного вивчення мов традиційно використовують порівняльно-історичний метод – “сукупність прийомів і процедур історико-генетичного вивчення мовних сімей і груп мов для встановлення закономірностей їх розвитку” (Зеленько 2008: 135). Лінгвісти неодноразово відзначали переваги цього методу. За словами Т. О. Черниш, “вивчення генезису й еволюції слів у складі гнізда як певної системної єдності в усій повноті їхніх взаємозв'язків дозволяє дати уявлення про фрагмент історії мови як реальної системи, а етимологізування в контексті генетичних гнізд допомагає здійснити реконструкцію повніше й достовірніше” (Черниш 2013: 15). І. М. Нечитайло звертає увагу на те, що “своєрідність та складність етимологічної моделі лексичного складу полягає в тому, що вона є результатом наукової абстракції не лише від синхронічних відношень між мовними одиницями, звичай притаманних іншим системним утворенням у мовознавстві, але й значною мірою від діахронічних і територіальних видозмін тотожних у минулому одиниць” (Нечитайло 2014: 198). Зіставлення сучасних лексем (укр. *боятися*, бр. *баяцца*, болг. *боя се*, схв. *bojati se*, слн. *bojati se, bati se*, лит. *bijótis*, лтс. *bijátiės, bítieš*, прус. *biātwei*), а також давніх, виявлених у писемних джерелах (дінд. *bháyatē*, ав. *bayente*, стсл. *bojati sa* – ЕСУМ, I: 242), виразно демонструють подібність звуків і морфологічної будови. Етимологічний аналіз зазначених мовних одиниць переконує в тому, що така подібність не є результатом випадкового збігу чи наслідком запозичення з іншої мови, а вказує на спільність походження цих слів у різних мовах. Ураховуючи історичні зміни, яких зазнали досліджувані лексеми, учені зводять усі ці слова до незасвідченого писемністю індоєвропейського кореня **bhei-/bhoi-/bhī-* (ЕСУМ, I: 242), який і виступає аргументом на користь спільного походження представлених вище мовних одиниць.

Заслугує на увагу той факт, що “праслов'янська лексика відома нам лише з реконструкції, необхідний для подальших студій ступінь правдоподібності останніх має забезпечуватися розробкою і вдосконаленням відповідних методів і методик, що складають дослідницький апарат порівняльно-історичної лінгвістики” (Черниш 2013: 8). На думку О. С. Мельнишук, у межах порівняльно-історичного методу пріоритетним є методологічний принцип історизму, який “передбачає розумін-

ня мови як явища, що історично розвивається, починаючи з ранніх етапів її формування і кінчаючи останніми етапами (у випадках з мовами, які відійшли в минуле) або дальшими перспективами її розвитку, – як у плані її суспільного функціонування, так і в плані її структурної організації” (Мельничук 1986: 7). М. М. Пешак наголошує на тому, що “вивчення історії мови неможливе без урахування історичних і культурно-історичних факторів, за допомогою яких можна пояснити цілий ряд мовних змін” (Пешак 1968: 173). Завдання дослідника – повернути тексту його первинне значення, яке було втрачене часом або технікою (Said 1983: 138). Щоправда, “протиставлення синхронії і діяхронії в мовознавстві припустиме лише як умовний, штучний методичний прийом, за яким не повинен втрачатися з поля зору безперервний процес мовного розвитку” (Мельничук 1986: 7). При цьому варто пам’ятати, що “застосування фактору часу у вирішенні власне хронологічних шарів природним чином передбачає також і встановлення послідовності, черговості відповідних періодів в еволюційному процесі” (Черниш 2008: 50). “Вивчаючи семантику слова чи то синхронічно, чи то діяхронічно, – зазначає І. Й. Ощипко, – ми досліджуємо мікросистеми, до яких належить це слово; розглядати семантику слова відірвано від інших елементів цієї системи не можна” (Ощипко 1966: 9).

У межах порівняльно-історичного методу О. О. Селіванова виділяє прийоми внутрішньої (відтворення історії розвитку певної мови) та зовнішньої (відновлення попереднього стану мови шляхом зіставлення генетично споріднених мов) реконструкцій (Селіванова 2008: 53), а В. А. Глушенко – прийоми та процедури генетичного ототожнення фактів, лінгвістичної реконструкції, хронологізації та локалізації мовних явищ (Глушенко 2016).

Наукове осмислення семантичної історії лексем XIV–XVI ст. на позначення емоцій та емоційних станів людини передбачає їх зіставлення зі словами в споріднених мовах і діалектах. Для цього застосовуємо зіставний метод, “спрямований на вияв спільних і специфічних рис зіставлюваних мов на всіх рівнях і в мовленні, тексті за принципом синхронії” (Селіванова 2008: 61). Подібно до описового методу зіставний апелює до вивчення мовних фактів у певний момент їхнього розвитку, у певний хронологічний період. Так, за словами А. А. Лучик, застосовані М. М. Пешак підходи обстеження багатоаспектних явищ сучасної мовної системи “народили ідею про пізнання історичних текстів за допомогою формалізованих процедур” (Лучик 2013: 7). Спираючись на власне мовні факти, М. М. Пешак показала, як можна проникати в глибинні проблеми пізнання сутності мовної організації. Після таких новаторських ідей для українських лінгвістів відкрилися інші шляхи синхронічного обстеження як сучасної мовної системи, так і окремих етапів її функціонування (Лучик 2013: 7).

Є. М. Мотузенко вважає, що в етимологічному аналізі слів найдавнішого шару лексики найбільш ефективним є метод зіставлення семантичних еволюцій неспоріднених утворень, оскільки дає надійні результати, вірогідність яких контролюється вже в процесі самого зіставлення (Мотузенко 2006: 48). Зважаючи на те, що “лексичні й семантичні різновиди в будь-яку епоху є розсіяними на території функціонування споріднених мов зовсім не довільно, але є відбитком минулого, умов і середовища, втіленого у носіях мови, слід виявити закономірності, які зумовили зміни у семантиці і словотворенні, відновити історію слів і їхніх значень на основі розподілу сучасних форм і типів. Ця обставина робить зрозумілою важливість вивчення давніх лексичних відмінностей близькоспоріднених мов, з одного боку, і їхніх “сепаратних” етимологічних зв’язків з лексикою більш віддалених мовних груп, з іншого” (Нечитайло 2017: 50). При зіставленні лексем в українській мові з лексичними одиницями в споріднених мовах з’ясовуємо збіги й розходження значень слів з однаковою предметною співвіднесеністю та встановлюємо їхні семантичні контури. Так, наприклад, у процесі дослідження семантичної структури іменника *гнівъ* у XIV–XVI ст. виникло питання щодо смислового зв’язку між значеннями “обурення, гнів” та “суперечка, сварка”. Підтвердження наявності семантичного зв’язку вдалося виявити в західнослов’янських мовах, пор.: ч. *hněv* “гнів”, “суперечка”, слц. *hnev* “гнів, прикрість”, “суперечка”, п. *gniew* “гнів”, мн. “суперечки, незгоди”.

Реконструкція семантичного обсягу давніх лексем потребує залучення діалектних словників, які допомагають відновити нині втрачені лексичні значення та їхні семантичні відтінки, адже вони не зазнають регулювання з боку державної мовної політики. Оскільки діалектні матеріали залишаються найбільш консервативною частиною словникового складу, дослідження таких лінгвістичних фактів дає можливість відстежити лексичні значення, які свого часу вийшли за межі літературної мови. Методологічно важливою в цьому плані є думка О. І. Гліаді щодо потенційних можливостей архаїчної лексики українських діалектів в аспекті реконструкції праслов’янського словника: “...будь-яке дослідження в галузі мовної реконструкції залежить від кількості матеріалу, тому введення в обіг нових фактів часто доповнює, збагачує фактами картину мовної ситуації, яку раніше лише окреслювали, або вносить суттєві корективи в усталені погляди на різні проблеми” (Гліаді 2011: 66). За результатами наших спостережень, виявлених у текстах XIV–XVI ст. іменник *пупудливостъ* зі значенням “запальність, роздратованість” у сучасній українській літературній мові не зберігся, натомість спільнокореневі з ним лексеми досі фігурують у діалектному мовленні: *пуд* “страх”, *пудити* “гнати, переслідувати”, *пудно* “страшно”, *пужати* “лякати”, *пужіний* “ляканий” [СБГ, с. 368, 446], *пуд* “страх (*напудився*)”, *пудно* “страшно, лячно”, *пужити*, *пужати* “лякати” [СКр, с. 84], *пудайло* “лякало”, *пудитись* “лякатися”, *пудки* “лякливий (про коня)”, *спудитис* “злякатися”, *страхонуд* “лякало”, *страхонудло* “лякало” тощо [Аркушин, П, с. 98, 100, 168, 178], *пуджало* “тс., що пудло”, “опудало для захисту від горобців”, *пудло* “страхонуд”, “опудало” [Ониш., П, с. 160], *опудало* “імітація людської постаті, для введення в оману кого-небудь” [Пирт., с. 265], *опуд* “опудало”, *страхонуд* “боягуз”, *страхонудало* “тс.”, *страхонудство* “боягузтво” [Сабадош, с. 214, 343] тощо.

Для вивчення системної організації зафіксованого масиву слів на позначення емоцій та емоційних станів людини використовуємо структурний метод, який сприяє вивченню мови “як цілісної функціональної структури, елементи й частини якої співвіднесені й пов’язані строгою системою лінгвальних відношень” (Кочерган 2010: 372). Структуралістська наукова парадигма загалом спрямована на дослідження сучасного стану мови як системи із притаманними їй не тільки інваріантними елементами, що в мовленні співвідносяться з їхніми регламентованими конкретними реалізаціями, а й відношеннями між елементами, упорядкованими в ієрархію мовних рівнів (Селіванова 2008: 28).

Пріоритетним принципом структурного методу є системність. Мова, як і будь-яка система, має “свій спосіб організації, або, іншими словами, свою структуру. Всі елементи структурно організовані. Це визначає їх взаємозв’язок: усі елементи мови зв’язані цілою системою відношень, і кожний елемент, тобто кожна одиниця певного мовного рівня, визначається не тільки сіткою відношень, що зв’язують одиниці цього рівня, але й відношеннями з одиницями нижчих рівнів” (Перебийніс 2001: 5).

Саме системний характер мови дозволяє структурувати словниковий склад староукраїнських текстів XIV–XVI ст., а це ще раз підтверджує, що він виступає не як “аморфне поєднання мовних одиниць, а складне аплікативне утворення самодостатніх відкритих лексичних полів” (Жайворонок 1999: 36). На думку І. Й. Ощипко, “семантична системність виявляється як у внутрішній структурі слова (слово, крім основного, нерідко первинного, значення, має ряд додаткових), так і в об’єднанні слів у певні групи – тематичні, генетичні, синонімічні, антонімічні, омонімічні” (Ощипко 1966: 91). Так, наприклад, лексико-семантичне поле на позначення емоцій та емоційних станів людини в українській мові XIV–XVI ст. моделюється на основі близькості понять (найменування радості, хвилювання, нервового збудження, смутку, збентеження, зневаги, здивування, каяття, відрази). Синонімічна група формується на основі спільності лексичних значень (*взрадоватися, срадоватися, обрадоватися, порадоватися, веселитися, възвеселитися*), антонімічна – на основі діаметрально протилежних значень (*радоватися – печаловатися, веселитися – фрасоватися, порадоватися – пострадати*).

У межах структурного методу є ефективним застосування методики компонентного аналізу, “суть якої полягає в розщепленні значення слова на складові компоненти, які називають семами, семантичними множниками і зрідка маркерами” (Кочерган 2010: 385). Пошук у мовній одиниці складових елементів виконується через її порівняння з іншими одиницями, які мають з нею значеннєву спільність. Для компонентного аналізу, на думку М. П. Кочергана, важливим є “встановлення не тільки сем, а й їх структурної організації, тобто місця і ваги кожної семи в компонентній (семній) структурі значення, оскільки простий перелік сем не дає вичерпного уявлення про смисловий зміст значення слова, який залежить також від структурної організації сем, їх способу групування, тобто від місця кожної семи в структурі значення, від векторних відношень між ними тощо” (Кочерган 2010: 386).

Особливого значення набувають методики кількісно-статистичного аналізу, оскільки “і будова мови, і її функціонування в мовленні, і співвідношення мови й мислення, мови й суспільства підкоряються дії статистичних законів” (Перебийніс 2001: 7). У процесі статистичного обстеження лексем у діахронії доцільно отримати відомості про частоту вживаності в тексті досліджуваних слів. В. В. Левицький та О. Д. Огуй зазначають, що “частота вживаності слова є важливим показником його семантичного, парадигматичного і синтагматичного статусу в досліджуваній період” (Левицький 1992: 29–30).

Хрестоматійним видається твердження про те, що “і мова, і мовлення віддають перевагу невеликій кількості одиниць, які часто використовуються і становлять ядро будь-якої мовної чи мовленнєвої підсистеми, тоді як переважна кількість одиниць є низькочастотними” (Перебийніс 2001: 7). Дослідження 207 зафіксованих лексем на позначення емоцій та емоційних станів людини показало, що до ядерної частини ввійшли лише одинадцять слів: дієслова *радоватися, боятися, презирати, дивитися* та іменники *радість, страх, боязнь, гнів, горе, соромота, покайніє*. Решта ж слів укомплектувала периферійну зону.

Висновки. Отже, вивчення лексики XIV–XVI ст. на позначення емоцій та емоційних станів людини потребує залучення описового, порівняльно-історичного, зіставного й структурного методів для розв’язання поставлених завдань, зокрема інвентаризації, систематизації, класифікації зібраних мовних одиниць, з’ясування їхніх етимологічних витоків, реконструкції семантичного обсягу, визначення стилістичних особливостей та аналізу представленості в сучасних лексикографічних джерелах. У процесі моделювання окремих лексико-семантичних груп та комплексного лексико-семантичного поля із загальним значенням “емоції та емоційні стани людини” актуальною є методика компонентного аналізу. Визначення ядерних і периферійних конститuentів реалізується за допомогою кількісно-статистичного аналізу. Дослідження синтагматичних зв’язків і стилістичного маркування проводиться на основі контекстуального аналізу.

Результати історико-лінгвістичного дослідження переконують у тому, що лексика на позначення емоцій та емоційних станів людини є органічною складовою староукраїнських писемних пам’яток XIV–XVI ст. Реконструкція лексико-семантичного поля “емоції та емоційні стани людини” на основі староукраїнських джерел XIV–XVI ст. дає цінний матеріал з історії мови давнього періоду й розкриває нові перспективи для дослідження мовної свідомості людей того часу.

Список умовних скорочень:

- Апост. – Апостол Апракос Повний. Без кінця. 80-ті роки XV ст. / *Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Ф. 306 (КПЛ). № 8 п/3. 225 арк.
- Аркушин – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок : у 2 т. Луцьк : Вежа, 2000. Т. 2 : О–Я. 458 с.
- ЕСУМ – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. Київ : Наукова думка, 1982. Т. I : А–Г. 632 с. ; 1985. Т. II : Д–Копці. 572 с. ; 2003. Т. IV : Н–П. 656 с. ; 2006. Т. V : Р–Т. 704 с.
- КЦН – Смотрицький Г. Ключ царства небесного / НАН України ; підгот. до вид. В. В. Німчук, В. М. Мойсієнко. Житомир : Полісся, 2005. 121 с. (Пам’ятки української мови XVI ст. Серія публіцистичної та полемічної літератури).
- Сабадош – Сабадош І. В. Словник закарпатської говірки села Сокирки Хустського району. Ужгород : Ліра, 2008. 478 с.
- СБГ – Словник буковинських говірок / за заг. ред. Н. В. Гуїванюк. Чернівці : Рута, 2005. 688 с.
- СКр – Словник місцевих слів Карпатського регіону: пояснення та походження слів / уклад. Д. П. Савчук. Київ ; Косів : Писаний Камінь, 2013. 188 с.
- СУМ – Словник української мови : в 11 т. / АН УРСР, Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1975. Т. VI : П–ПОЇТИ. 832 с.
- Ониш. – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. Київ : Наукова думка, 1984. Ч. 2 : О–Я. 517 с.
- Пирт. – Пиртей П. С. Словник лемківської говірки : матеріали до словника. Legnica ; Wrocław : б. в., 2001. 460 с.
- Чет. – Четья Мінея 1489 р. / Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Ф. 301. 415 арк.
- Прощ. – Прощѣнѣца. Українська поезія: кінець XVI – початок XVII ст. / упоряд. В. П. Колосова, В. І. Кречотень. Київ : Наукова думка, 1978. С. 137–144.

Література:

- Глушенко В. А. Порівняльно-історичний метод в українському мовознавстві 20-х – 60-х рр. XIX ст. *Наукові праці / Чорном. держ. ун-т ім. Петра Могили. Серія : Філологія. Мовознавство*. 2016. Т. 272. Вип. 260. С. 21–25.
- Жайворонок В. В. Лексична підсистема мови і значення мовних одиниць. *Мовознавство*. 1999. № 6. С. 32–46.
- Зеленько А. С. Аспект, метод, процедура у діалектології. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. 2008. Вип. 12. С. 134–137.

4. Іліаді О. І. Архаїчна лексика українських діалектів Закарпаття й реконструкція праслов'янського словника. *Мовознавство*. 2011. № 1. С. 66–78.
5. Історія української мови: лексика і фразеологія / відп. ред. В. М. Русанівський. Київ : Наукова думка, 1983. 744 с.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник. Київ : Академія, 2010. 464 с.
7. Левицький В. В., Огуй О. Д. Формалізація історико-семасіологічних досліджень та її межі. *Мовознавство*. 1992. № 1. С. 26–33.
8. Лучик А. А. Українська лінгвістика XXI ст. у координаті зіставного методу дослідження. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя*. Серія : Філологічні науки. 2013. Кн. 3. С. 7–12.
9. Мельничук О. С. Аспекти методології лінгвістичних досліджень. *Мовознавство*. 1986. № 1. С. 3–11.
10. Мотузенко Е. М. Этимология и семантика. Кишинев : Vector, 2006. 368 с.
11. Нечитайло І. М. Семантика правових рефлексів у когнітивних моделях. *Мова і культура*. Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2014. Вип. 17. Т. IV (172). С. 198–205.
12. Нечитайло І. М. Феномен праслов'янського діалектизму в порівняльно-історичній парадигмі. *Система і структура східнослов'янських мов*. 2017. Вип. 12. С. 48–59.
13. Опщико І. Й. Синхронічне і діахронічне вивчення семантики слова. *Методологічні питання мовознавства*. Київ : Наукова думка, 1966. С. 81–93.
14. Перебийніс В. І. Статистичні методи для лінгвістів. Вінниця : Нова Книга, 2001. 168 с.
15. Пешак М. М. Використання формалізованих прийомів дослідження в угорському мовознавстві. *Методи структурного дослідження мови*. Київ : Наукова думка, 1968. С. 164–175.
16. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
17. Селігей П. О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові. *Мовознавство*. 2001. № 1. С. 24–33.
18. Цимбал Н. А. Методологічні аспекти мотивологічних досліджень. *Мовознавство*. 2014. № 4. С. 88–92.
19. Черниш Т. О. Слов'янська лексика: витоки й еволюція. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство, мовознавство, фольклористика*. 2008. Вип. 19. С. 50–51.
20. Черниш Т. О. Слов'янська порівняльно-історична лексикологія та її завдання. *Слов'янський збірник*. 2013. Вип. 17. С. 7–20.
21. Said E. W. *The World, the Text and the Critic*. Cambridge ; Massachusetts : Harvard University Press, 1983. 336 p.

References:

1. Hlushchenko, V. A. (2016). Comparative and historical method in Ukrainian linguistics of the 20s – 60s of the XIX century [Porivnyal'no-istorychnyy metod v ukrayins'komu movoznavstvi 20-kh – 60-kh rr. XIX st.]. *Scientific works [Naukovi pratsi]*. Т. 272. Вип. 260. S. 21–25. [In Ukrainian]
2. Zhayvoronok, V. V. (1999). Lexical subsystem of language and meaning of linguistic entities [Leksychna pidsystema movy i znachennya movnykh odynyt's]. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 6. S. 32–46. [In Ukrainian]
3. Zelen'ko, A. S. (2008). Aspects, methods, and procedures of dialectology [Aspekt, metod, protsedura u dialektolohiyi]. *The modern problems of linguistics and the study of literature [Suchasni problemy movoznavstva ta literaturoznavstva]*. Вип. 12. S. 134–137. [In Ukrainian]
4. Iliadi, O. I. (2011). Archaic lexicon of Ukrainian dialects of Transcarpathian region and reconstruction of the Proto-Slavic lexicon [Arkhayichna leksyka ukrayins'kykh dialektiv Zakarpattya y rekonstruktsiya praslav'yans'koho slovnyka]. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 1. S. 66–78. [In Ukrainian]
5. History of the Ukrainian language: lexicon and phraseology [Istoriya ukrayins'koyi movy: leksyka i frazeolohiya] / vidp. red. V. M. Rusaniv's'kyi. Kyiv : Scientific Thought [Naukova dumka]. 744 s. [In Ukrainian]
6. Kocherhan, M. P. (2010). General linguistics [Zahal'ne movoznavstvo]. Kyiv : Academy [Akademiya]. 464 s. [In Ukrainian]
7. Levyt's'kyi, V. V., & Ohuy O. D., (1992). Formalizing and limiting historical and semasiological research [Formalizatsiya istoryko-semasiolohichnykh doslidzhen' ta yiyi mezhi]. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 1. S. 26–33. [In Ukrainian]
8. Luchyk A. A., (2013). Ukrainian Linguistics of the XXI century in the Coordination of the Comparative Method of Research [Ukrayins'ka linhvistyka XXI st. u koordynati zistavnoho metodu doslidzhennya]. *Research Notes of Nizhyn Gogol State University [Naukovi zapysky NDU im. M. Hoholya]*. Seriya : Filolohichni nauky. Kn. 3. S. 7–12. [In Ukrainian]
9. Mel'nychuk O. S., (1986). Aspects of linguistic research methods [Aspekty metodolohiyi linhvistychnykh doslidzhen']. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 1. S. 3–11. [In Ukrainian]
10. Motuzenko E. M., (2006). Etymology and semantics [Etymolohyya y semantyka]. Kyshynev : Vector. 368 s. [In Russian]
11. Nechytaylo I. M., (2014). Semantics of proto-language reflexes in cognitive models [Semantyka pramovnykh refleksiv u kohnityvnykh modelyakh]. *Language and culture [Mova i kul'tura]*. Kyiv : Publishing house of Dmytro Buraho [Vydavnychyy dim Dmytra Buraho]. Вип. 17. Т. IV (172). S. 198–205. [In Ukrainian]
12. Nechytaylo I. M., (2017). The comparative historical paradigm of the phenomenon of Proto-Slavic dialecticism [Fenomen praslav'yans'koho dialektyzmu v porivnyal'no-istorychniyi paradyhmi]. *System and structure of East Slavic languages [Systema i struktura skhidnoslov'yans'kykh mov]*. Вип. 12. S. 48–59. [In Ukrainian]
13. Oshchypko I. Y., (1966). Synchronic and diachronic study of the semantic of words [Synkronichne i diahronichne vvychennya semantyky slova]. *Linguistic methodological issues [Metodolohichni pytannya movoznavstva]*. Kyiv : Naukova dumka. S. 81–93. [In Ukrainian]
14. Perebyynis V. I., (2001). Statistical methods for linguists [Statystychni metody dlya linhvistiv]. Vinnytsya : New book [Nova knyha]. 168 s. [In Ukrainian]
15. Peshchak M. M., (1968). Use of formal research methods in Hungarian Linguistics [Vykorystannya formalizovanykh pryymov doslidzhennya v uhors'komu movoznavstvi]. *Methods of structural linguistic research [Metody strukturnoho doslidzhennya movy]*. Kyiv : Scientific Thought [Naukova dumka]. S. 164–175. [In Ukrainian]
16. Selivanova O. O., (2008). Directions and problems in modern linguistics [Suchasna linhvistyka: napryamy ta problem]. Poltava : Environment-K [Dovkillya-K]. 712 s. [In Ukrainian]
17. Selihey P. O., (2001). The internal form of the names of emotions in the Ukrainian language [Vnutrishnya forma nazv emotsiy v ukrayins'kiy movi]. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 1. S. 24–33. [In Ukrainian]
18. Tsymbal N. A., (2014). Methodological aspects of motivational research [Metodolohichni aspekty motyvolohichnykh doslidzhen']. *Linguistics [Movoznavstvo]*. № 4. S. 88–92. [In Ukrainian]
19. Chernysh T. O., (2008). Slavic lexicon: formation and development [Slov'yans'ka leksyka: vytoky y evolyutsiya]. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary studies, linguistics, folkloristics [Visnyk Kyyiv's'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznavstvo, movoznavstvo, fol'klorystyka]*. Вип. 19. S. 50–51. [In Ukrainian]
20. Chernysh T. O., (2013). Comparative and historical lexicology of the Slavic languages and its tasks [Slov'yans'ka porivnyal'no-istorychna leksykolohiya ta yiyi zavdannya]. *Slavic Collection [Slov'yans'kyi zbirnyk]*. Вип. 17. S. 7–20. [In Ukrainian]
21. Said E. W., (1983). *The World, the Text and the Critic*. Cambridge ; Massachusetts : Harvard University Press. 336 p. [In English]